

მერაბ კალანდაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი,
საქართველო
merab.kalandadze@tsu.ge

დიმიტრი უზნაძე ცეზარზე

უცნობი დიმიტრი უზნაძე. პირობით ასე შეიძლება ვუწოდოთ, ისტორიულ მეცნიერებაში დიმიტრი უზნაძის მიერ შეტანილ წვლილს, რომელიც უპირატესად, ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური რეჟიმის ძალისხმევით, დიდი ხნის განმავლობაში ჩრდილში რჩებოდა და ქართული საზოგადოებისთვის შედარებით ნაკლებად იყო ცნობილი. საბჭოთა წლებში ტაბუდადებული თემა იყო, რომელსაც დუმილით უვლიდნენ გვერდს და მასზე კრინტს ვერავინ ძრავდა. ამის გაკეთება პოლიტიკური სიბეცის ტოლფასი იქნებოდა. ამგვარი ინდიფერენტული დამოკიდებულება, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო. აშკარად ცილდება წმინდა აკადემიურ ჩარჩოებს და მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნია. მასში, პირველ ყოვლისა, საბჭოთა პერიოდში 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წარმატებებისადმი ნეგატიური დამოკიდებულების გამოძახილი უნდა დავინახოთ. ასეთი იყო პოლიტიკური ნება. ამგვარი მიდგომა ძალზე პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული იყო. ჩვენ ვცადეთ გაგვესწორობინა ეს შეუსაბამობა და ამ თემის განხილვა პოლიტიკური განსჯის სფეროდან, აკადემიური მსჯელობის საგანი გაგვეხადა.

მკვეთრად შეცვლილმა პოლიტიკურმა ვითარებამ დღის წესრიგში დააყენა ამ თემის რეანიმაცია, რეაბილიტაცია. ჩვენ გადავწყვიტეთ, რომ ისტორიულ მეცნიერებაში დიმიტრი უზნაძის წვლილი საგანგებო შესწავლის საგანი გაგვეხადა. ეს საშუალებას მოგვცემს წარმოვავჩინოთ დიმიტრი უზნაძის მრავალმხრივი და მრავალფეროვანი, საქმიანობის კიდევ ერთი ახალი, შეიძლება პატარა, მაგრამ, ჩვენი აზრით, საინტერესო ნახნაგი. ამას აქვს მნიშვნელობა. ეს დაგვეხმარება შევავსოთ ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული კიდევ ერთი სუფთა ფურცელი და ამ სფეროში თეთრი ლაქები, კიდევ უფრო ნაკლები დარჩება. დიმიტრი უზნაძის მრავალმხრივ მეცნიერულ საქმიანობაზე კიდევ უფრო სრულყოფილ, ამომწურავ, წარმო-

დგენას ჩამოგვიყალიბებდა.

წინამდებარე ნაშრომი ამ მიმართულებით გადადგმულ კიდევ ერთ ნაბიჯს წარმოადგენს. როგორც სათაურიდანაც კარგად ჩანს, ის ისტორიოგრაფიულ ხასიათს ატარებს და ამჯერად მიზნად ისახავს გამოარკვიოს როგორ იყო გაშუქებული დიმიტრი უზნაძის ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოში ცეზარის მოღვაწეობა. მის ყურადღების ცენტრში დგას ცეზარისადმი დიმიტრი უზნაძის მიდგომა. ამ კუთხით საკითხის გაშუქება საინტერესოა და აქტუალურად მიგვაჩნია. ეს სიახლეა, ქართული კონტექსტი გააჩნია და აღნიშნული საკითხის გაშუქების პირველ მცდელობად გვევლინება.

ნებისმიერი საუკუნე ასოცირდება ადამიანებთან, პირველ ყოვლისა კი, გამოჩენილი ადამიანებთან. ინგლისელი ისტორიკოსის არნოლდ ტოინბის თქმით „შემოქმედებით უმცირესობასთან“. მათ შორის, უდავოდ, ერთ-ერთი გამორჩეული ფიგურაა რომაელი გაიუს იულიუს კეისარი. (ქრისტე შობამდე 100-44) ამიტომ, ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნებოდა გამოვარკვიოთ თუ როგორ იყო გაშუქებული დიმიტრი უზნაძის ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოში ცეზარის მოღვაწეობა. (1.6 3-73).

ცეზარის შესახებ არსებობს უზარმაზარი ლიტერატურა. მისი მოღვაწეობის შეფასებისას ანტიკურ ავტორებს და ისტორიკოსებს შორის არასოდეს არ ყოფილა ერთსულოვნება და სერიოზული აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. ერთნი, და უნდა ვაღიაროთ, რომ ისინი უმრავლესობას წარმოადგენდნენ, ხოტბას ასხამენ და ქება-დიდებათ მოიხსენიებენ მის სახელს და მოღვაწეობას. მეორენი კი პირიქით, უმცირესობას წარმოადგენენ მისი ოპონენტების როლში გვევლინებიან და მისი მოღვაწეობისადმი რბილად, რომ ვთქვათ, ინდეფერენტულ დამოკიდებულებას ამჟღავნებენ. მათ შორის კონსესუსის მიღწევა, ცხადია, ადვილი საქმე არ იქნება და ეს დავა, ალბათ, კიდევ დიდხანს გასტანს და არ დასრულდება. XX საუკუნის ცნობილი ჰოლანდიელი ისტორიკოსის, ლეიდენის უნივერსიტეტის პროფესორის, პიტერ ჰეილის თქმით „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“. ყოველთვის იქნებიან როგორც ცეზარის მომხრე ისტორიკოსები, ისე მოწინააღმდეგეები. ორივე უკიდურესობა მიუღებელია. ქუშმარიტება, როგორც წესი, სადღაც შუაში ძევს, მაგრამ ამ საშუალოდ ხაზის მიგნება სულაც არ იქნება ადვილი საქმე, რადგან მსაჯულები ცეზარის მოღვაწეობის შეფასებისას სუბიექტურნი არიან და ზოგს ცეზარისადმი სიმპათია დაძლევეს, ხოლო ზოგსაც კი პირიქით, ანტიპათია მოეძალდება.

ცეზარის განდიდებას საფუძველი ჯერ კიდევ ანტიკურ პერიოდში

ჩაეყარა. მისი მთავარი ტონისმიმცემები იყვნენ პლუტარქე და სვეტონიუსი. (2 470-540, 3 13-55) არსებობდა სხვა აზრიც, როგორც ისტორიკოსი გივი გამრეკელი აღნიშნავს, ცეზარისადმი გულგრილად ჩანს განწყობილი ისტორიკოსი ამიანე მარცელინე. (4-17) ცეზარის განდიდება ფართოდ მოიკიდა ფეხი XIX-XX საუკუნეების ევროპულ, ისტორიოგრაფიაში. ცეზარს განსაკუთრებით დიდ პატივს მიაგებდა რომის ისტორიის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო კომპეტენტური მკვლევარი, გამოჩენილი გერმანელი ისტორიკოსი, თეოდორ მომზენი. მისი თხზულების მესამე ტომი თითქმის მთლიანად ცეზარის მოღვაწეობას შეეხება და მისი აპოლოგიას წარმოადგენს. (5) ის ცეზარს მიწაზე ფეხს არ ადგმევინებს და პირდაპირ ცაში აყავს. მის მიმართ კომპლიმენტებს არ იშურებს, მისი ღრმა რწმენით, ცეზარს მთელს მსოფლიოს ისტორიაში ბადალი არ ყავს. მომზენის შემოქმედებაში ცეზარის მოღვაწეობის განდიდება თავის პიკს, ზენიტს, აღწევს. მომზენის მიერ ცეზარის მოღვაწეობის დადებითი შეფასება, უეჭველად, შეიცავს ქვეშარითების, რაციონალურ მარცვალს და სავსებით მისაღები ჩანს, მაგრამ ცეზარის უსაშველოდ განდიდება, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და გადაჭარბებული შეიძლება იყოს. სასურველია, დაცული იქნას ზომიერება. ცეზარის მოღვაწეობაზე მაღალი აზრის არის ცნობილი გერმანელი სამხედრო ისტორიკოსი ჰანს დელბრუკი. ის ქებით იხსენიებს ცეზარს, როგორც მხედართმთავარს და ხოტბას ასხამს მის სამხედრო წარმატებებს. საქმე გვაქვს ცეზარის განდიდებას კიდევ ერთ მცდელობასთან. დელბრუკის წიგნის დასკვნა ცეზარის მოღვაწეობის აპოთეოზია. (6-432-443) „ცეზარი განასახიერებდა ანტიკური სამხედრო ხელოვნების უმაღლეს მიღწევას“. (6-432)

ცეზარის კულტის წინააღმდეგ ხმა ამოიღო ცნობილმა იტალიელი ისტორიკოსმა გულერმო ფერერომ, ის სულ სხვა უკიდურესობაში აღმოჩნდა და ცეზარის მოღვაწეობაზე ძალზე დაბალი აზრის ჩანს. მან მეტად შორს შეტოპა და ცეზარს „გენიალურ ავანტიურისტს“ უწოდებს. ის ცეზარის საქმიანობის უარყოფით ეპითეტებს არ იშურებს. (7)

ცეზარის განდიდება იგრძნობა სიტყვაკაზმულ ლიტერატურაში. ეს განწყობილება შეინიშნება გამოჩენილი ინგლისელი დრამატურგის, უილიამ შექსპირის დრამაში „იულიუს კეისარი“. (8) აღსანიშნავია, რომ ცეზარის მომხრეების წრე საკმაოდ ფართოა და მასში ცნობილი პოლიტიკოსებიც აღმოჩნდნენ ჩართული. ცეზარს დიდ პატივს მიაგებდა საფრანგეთის იმპერატორი ნაპოლეონ III (1852-1870). ორივე მათგანი ერთპიროვნული მმართველობის მხურვალე მომხრე იყო. ასეთია საკითხის ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული ძირითადი ტენდენციები, რომელსაც მოკლედ გადავაკვლეთ თვალი. (9.3-41. 10.3-15)

წინამდებარე ნაშრომი ორი ნაწილისაგან შედგება. მას გააჩნია ზოგადი და კონკრეტული მხარე. მათ შორის მჭიდრო გენეტიკური კავშირი არსებობს. მათ ვერ მოვწყვეტთ ერთმანეთს. ეს სწორი არ იქნება. პირველი ითვალისწინებს ძალიან მოკლედ, სულ ორიოდ სიტყვით, თვალი გადაავლოს საქართველოში ცეზარის მოღვაწეობით დაინტერესებას. მას პირობით ქართული ცეზარიადა ან თუ გნებავთ კეისარიადა შეიძლება უწოდოთ. ეს ერთი საკითხია. მეორე. როგორაა გაშუქებული დიმიტრი უზნაძის ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოში ცეზარის მოღვაწეობა. ჩვენთვის საინტერესო თემა ამ დიდი პრობლემის, იგულისხმება ცეზარის მოღვაწეობით დაინტერესება საქართველოში, ერთ-ერთი შემადგენელი კომპონენტია. მთელის ნაწილია. ამ კუთხით საკითხის გაშუქება საინტერესოა და აქტუალურად მიგვაჩნია. საშუალებას მოგვცემს გავაკეთოთ საინტერესო დასკვნები, რომელიც საბჭოთა მიდგომის საპირწონეა. ის სერიოზული კორექტივების შეტანას საჭიროებს და დაზუსტებას მოითხოვს. უმთავრესად, ტოტალიტარულ-ბოლშევიკური რეჟიმის ძალისხმევით საქართველოში ცეზარის მოღვაწეობის გაშუქების საერთო სურათი და პერიოდიზაცია გამრუდებული იქნა. ამ საქმეში წინამორბედების წვლილი თითქმის სრულიად იგნორირებული იყო. ფაქტების სანინააღმდეგოდ გვიმტკიცებდნენ, რომ ცეზარის მოღვაწეობაზე 1921 წლამდე საქართველოს გასაბჭოებამდე, არაფერი არ იყო დაწერილი. 1918-1921 წლების საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წვლილი ამ თემატიკის წარსულიდან ელიმინირებული, ამოღებული, იქნა. თითქოს არც კი არსებობდა, გაქრა, გაუჩინარდა. მივიწყების სქელ ნისლში გაეხვია. ჩვენ ვცადათ გაგვესწორებინა ეს შეუსაბამობა და აღგვედგინა რეალისტური სურათი, სულ სხვა აქცენტები დავსვით. სულ სხვა ღირებულებები წამოვჩინეთ წინ. ეს უკვე სულ სხვა მიდგომა იყო, რომელსაც მკვეთრად გამოკვეთილი პოლემისტური მუხტი გააჩნია და მიზნად ისახავს მეცნიერულად, არგუმენტირებულად, გააბათილოს საბჭოთა წარმოდგენები. სიმძიმის ცენტრის გადატანა მოხდა არა ამ საკითხში საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის წვლილზე, როგორც ეს ხდებოდა საბჭოთა წლებში, არამედ 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაზე. ამ თვალსაზრისით, ვფიქრობთ, საყურადღებო უნდა იყოს იმ წლებში გამოსული ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები. შეიძლება, ეს არაა ბევრი, მაგრამ, რა თქმა უნდა, ეს არ იყო პატარა საქმე და იმჟამინდელი ქართული რეალობის ფონზე, როდესაც ცეზარის შესახებ, ქართულ ენაზე თითქმის არაფერი იყო დაწერილი, წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა და ამაზე თვალის დახუჭვა მიზანშეწონილი არ იქნებოდა. ეს ამ თემაზე ადეკვატურ წარმოდგენას ვერ გვიქმნის.

საბჭოთა მიდგომა იყო უაღრესად ცალმხრივი და ტენდენციური, არანაირი მეცნიერული საფუძველი არ გააჩნია, მეტად ხისტად მიგვაჩნია, ძირშივე მცდარია და რაც ყველაზე მთავარია, ანტიეროვნული და არაპატრიოტულია (11, 12, 13)

აქვე უნდა დავძინოთ, რომ ამ სიახლეების, ნოვაციების, მნიშვნელობის, გადაჭარბება, რომელსაც ადგილი ჰქონდა 1918-1921 წლებში, მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია. ვიყოთ რეალისტები. საქმე გვაქვს მხოლოდ მის წანამძღვრებთან, კონტურებთან, სიმპტომებთან, პირველ ნიშნებთან. იკვთება აღნიშნული საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომის წინაპირობა. ეს, ვფიქრობთ, საკმაოდ გამჭვირვალეა. ის, რომ მან მხოლოდ ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებში მოასწრო ასახვა, ჩვენი აზრით, არავითარ ჩრდილს არ აყენებს, არ აკნინებს მის მნიშვნელობას. აქ ნიჰილისტური დამოკიდებულება სრულიად უადგილო იქნებოდა.

ცეზარის მოღვაწეობით დაინტერესებამ 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში შემეცნებითი, პოპულარული, ხასიათი შეიძინა და, უმთავრესად, ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებში მოასწრო ასახვა. მეტის გაკეთება უბრალოდ ველარ მოასწრეს. რისი გაკეთებაც მოასწრეს გააკეთეს. ეს მათ წარმატებად მიგვაჩნია. როგორც ირკვევა, გასაბჭოების შემდეგ, ამ სფეროში თავისი საქმიანობა, ქართულ ისტორიოგრაფიას ნულიდან, ცარიელი ადგილიდან კი არ დაუნყია, როგორც ამას საბჭოთა წლებში გვიმტკიცებდნენ, არამედ კარგად მომზადებული ნიადაგი დახვდათ. რის უარყოფასაც ამაოდ ცდილობდნენ და გაბითურებულები დარჩნენ.

საფიქრელი იყო, რომ ეს მათი ჩანაფიქრის მხოლოდ ერთი ნაწილი უნდა ყოფილიყო, რომელზე მუშაობის დაწყება მოასწრეს. ის სამ საფეხურად გვესახება. ლოგიკური იქნებოდა ვიფიქროთ, რომ ამას უნდა მოყოლოდა საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელო, რომელიც, არსებობს შეიძლება ვიფიქროთ, რომ იმ კარგი ტრადიციის გაგრძელება იქნებოდა, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებში. ამ ჩანაფიქრის დასკვნით აკორდად, მესამე საფეხურად, ცეზარის მოღვაწეობის მეცნიერული კვლევის და პოპულარიზაციის შეხამების, შერწყმის, მცდელობა გვევლინება. არსებობდა იმისი დიდი ალბათობა, რომ თუ არა პოლიტიკური ქართვეილები, დაწყებულ საქმეს ბოლომდე მიიყვანდნენ. ეს არ გახლავთ მხოლოდ ლიტონი სიტყვები. ამის შესაძლებლობა და პოტენციალი ნამდვილად არსებობდა, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არ მოხდა. საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, ის სულ სხვა მიმართულებით წარიმართა, რომელიც თავდაპირველი გზის გაგრძელებად, წინგადადგმულ ნაბიჯად, ძნელია მივიჩნიოთ. საბჭოთა წლებში საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა კვლავ ძალაში რჩება, მაგრამ ცალმხრივი ხასიათი

შეიძინა და ერთი ვინროდოგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ყალიბში აღმოჩნდა მოქცეული. განსხვავებული აზრი მიუღებელი იყო, იდევნებოდა, უმალ ცრუმეცნიერულად ცხადდებოდა. არჩევანი არ არსებობდა. ამ გზას ჩიხში მივყავართ. მნიშვნელოვანწილად ამით იყო გამოწვეული. საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის თეორიული, მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, გაუფერულება. ცეზარისადმი კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება ხისტმა მიდგომამ ჩაანაცვლა, რომელსაც საფუძვლად ედო ისტორიაში, პიროვნების როლის შეუფასებლობა და ხალხის წვლილის გადაჭარბება. გამოდის, რომ საქართველოში ცეზარის მოღვაწეობით დაინტერესება სულაც არ ატარებდა ისეთ ერთგვაროვან, ერთფეროვან, ხასიათს როგორც ამას საბჭოთა წლებში გვიმტკიცებდნენ. მან საინტერესო მეტამორფოზი, სახეცვლილება, განიცადა, რომელიც ზიგზაგისებურად, სპირალისებურად, წარმოგვიდგენია. თავისუფალი აზროვნებიდან, ერთი ვინროდოგმატურად გაგებული მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლიისაკენ და ისევ უკან თავისუფალი აზროვნებისაკენ.

საქართველოში ცეზარის მოღვაწეობით დაინტერესება შეუქცევად ხასიათს იძენს არა საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, როგორც ეს საბჭოთა წლებში ეგონათ, არამედ ცოტა უფრო ადრე. ჯერ კიდევ 1918-1921 წლებში. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა იმ პერიოდში განხორციელებული პირველი ღონისძიებები: დაიწყო მუშაობა ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოებზე. ეს არ იყო პატარა საქმე და ამის მიჩუმათება, მიჩქმალვა, როგორც ამას ჩადიოდენ საბჭოთა პერიოდში, მიზანშეწონილი არ იქნებოდა. საქართველოში ცეზარის მოღვაწეობის შესწავლის საქმეში სერიოზულ თვისებრივ, ხარისხობრივ, ცვლილებებს ადგილი ჰქონდა არა საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, როგორც ამას გვიმტკიცებდნენ, ამ ცოტა ხნის წინათ, არამედ ცოტა უფრო ადრე, 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში. იმ წლებში გამოსული ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები, ვფიქრობთ, ამის ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს. სულ ეს იყო რისი გაკეთებაც მოასწრეს. მეტის გაკეთება ვერ მოესწრო.

საქართველოში სკოლაში ძველი მსოფლიო ისტორიის, კონკრეტულად კი, ცეზარის მოღვაწეობის სწავლების პირველი სერიოზული პრეცედენტი იქმნება, არა საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ, როგორც ამას გვიმტკიცებდნენ საბჭოთა ხანაში, არამედ გაცილებით უფრო ადრე, ჯერ კიდევ 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში. ამ თვალსაზრისით, ვფიქრობთ, საინტერესო უნდა იყოს იმ წლებში გამოსული ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები. ისინი

ორიენტირებული იყვნენ თავისუფალ აზროვნებაზე, ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალფარიანტულ მიდგომაზე, პლურალიზმზე, პროგრესულ-ლიბერალურ ღირებულებებზე, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი პლუსები და მინუსები. ამიტომ აქ აპოლოგეტური ტონი სრულიად უადგილო იქნებოდა და ზედმეტია. ეს სახელმძღვანელოები, უდავოდ, წარმოადგენს სერიოზულ წინადადებულ ნაბიჯს, იმ შავრაზმულ-რეაქციული, სახელმძღვანელოების შემდეგ, რომლის მიხედვითაც ისწავლებოდა ძველი მსოფლიო ისტორია ცარიზმის დროს. და ბოლოს კიდევ ერთი საინტერესო მომენტი. ამიერიდან ქართულ სკოლაში ძველი მსოფლიო ისტორიის სწავლებამ ეროვნული მუხტი შეიძინა და ქართულ ენაზე ისწავლებოდა. ეს სერიოზული პროგრესი იყო, რომლის წაყრუება, როგორც ამას აკეთებდა საბჭოთა რეჟიმი, გამართლებული არ უნდა იყოს.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცეზარის მოღვაწეობით დაინტერესების გარკვეული ტრადიცია არსებობს. ის, უწინარესად, ითვალისწინებს აღნიშნული საკითხის კვლევის და პოპულარიზაციის შერწყმას, შეხამებას. ამ სფეროში ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევები, ჩვენი ღრმა რწმენით, თუ არ აღემატება, არაფრით არ ჩამოუვარდება ევროპის ნებისმიერ პატარა ქვეყნის შედეგებს. ეს გახლავთ რეალობა, რომლის არც შელამაზება, ვარდისფერებში წარმოჩენა და არც გამუქება, მიზანშეწონილი არ იქნებოდა. ეს ამ სფეროში ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ შეტანილ წვლილზე ადეკვატურ წარმოდგენას ვერ ჩამოგვიყალიბებდა.

მას გაცილებით უფრო ხანგრძლივი ტრადიცია გააჩნია, ვიდრე ეს საბჭოთა გადასახედიდან მოჩანდა. ეს მონაკვეთი, ჩვენი აზრით, საქართველოში ამ დარგის და კონკრეტულად ცეზარის მოღვაწეობის შესწავლის პირველ პერიოდად შეიძლება მოვიაზროთ. ჩვენ შევეცადეთ შეგვემუშავებინა საქართველოში უძველესი და ძველი ისტორიის შესწავლის სრულად განსხვავებული სურათი. ამჯერად, ვცადეთ ის ცეზარის მოღვაწეობაზე გაგვევრცელებინა და ამ საკითხის უფრო ადეკვატური სურათი დაგვედო. (11, 12, 13).

საქართველოში ცეზარის მოღვაწეობით დაინტერესება პირობით სამ პერიოდად შეიძლება დაიყოს, რომელიც აშკარად ცილდება წმინდა აკადემიურ ჩარჩოებს და მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნია.

1. ცეზარის მოღვაწეობით დაინტერესება 1918-1921 წლებში საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში.

2. ცეზარის მოღვაწეობის შესწავლა, პოპულარიზაცია, საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში (1921-1991).

3. ცეზარის მოღვაწეობის გაშუქება პოსტსაბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ის იწყება 90-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც დაიშალა საბჭოთა კავშირი და დღესაც გრძელდება.

ახლა დაუბრუნდეთ მთავარ მისიას, კონკრეტიკას და განვიხილოთ როგორ აშუქებდა დიმიტრი უზნაძე, ცეზარის მოღვაწეობას, ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოში. ჩვენ მიზანს წარმოადგენს გამოვარკვიოთ დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში ცეზარის მოღვაწეობის გაშუქების შუქჩრდილები და შევეცადოთ შეძლებისდაგვარად ავხსნათ ამის გამომწვევი მიზეზები. სახელმძღვანელოში ცეზარის მოღვაწეობის გაშუქებასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული ცეზარის მოღვაწეობისადმი დიმიტრი უზნაძის დამოკიდებულება. მას შეფასებითი მუხტი გააჩნია და ისტორიოგრაფიულ დატვირთვას იძენს.

ჩვენი ამოცანაა ნათელი მოვფინოთ ორ საკითხს. ერთი წარმოადგენს ემპირულ, ფაქტოლოგიურ, მხარეს, მეორე კი თეორიულ ხასიათს ატარებს და ისტორიოგრაფიული მუხტი აქვს: 1. რამდენად ინფორმირებული იყო დიმიტრი უზნაძე ცეზარის ცხოვრებაზე და მოღვაწეობაზე. 2. როგორ აღიქვამდა მის საქმიანობას. მას შეფასებითი დატვირთვა გააჩნია. ორივე ამ კითხვას დადებითი პასუხი უნდა გაეცეს, რაც ამ თემაზე მისი მსჯელობის ერთ-ერთ მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია.

ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ დიმიტრი უზნაძე საკმაოდ კარგად იყო ჩახედული ცეზარის მმართველობაში, რაც ემპირული, ფაქტობრივი, მასალის ცოდნის ლოგიკური შედეგია. ეს საკითხის ერთი, ფაქტოლოგიური მხარე. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის მთავარი პლუსია. მას გააჩნია მეორე მხარე, თეორიული, მას შეფასებით დატვირთვა ენიჭება რასაც ამ თემაზე მსჯელობის ისტორიოგრაფიული მხარე შეიძლება უწოდოთ. ის ითვალისწინებს გამოარკვიოს როგორი იყო ცეზარის მოღვაწეობისადმი დიმიტრი უზნაძის დამოკიდებულება.

დიმიტრი უზნაძის პოზიცია ასე წარმოგვიდგენია: ცეზარის მოღვაწეობისადმი დიმიტრი უზნაძის მიდგომა არის სწორი, მეცნიერული, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ის იზიარებდა ისტორიულ-სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ მოსაზრებას და ცეზარის მოღვაწეობის დადებითად შეფასების მომხრედ გვევლინება. ამგვარი მიდგომა, ვფიქრობთ, სავსებით შეესატყვისებოდა იმ პერიოდის ისტორიული მეცნიერების მკაცრ მოთხოვნებს. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია. ეს იყო მედლის ერთი მხარე. მას გააჩნია მეორე მხარე. აქ, ცხადია, მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ ცეზარის მოღვაწეობის ჰიპერბოლიზაცია, ხოტბა-დიდება, ძალზე ემოციურია, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და გადაჭარბებული შეიძლება იყოს.

ცეზარისადმი დიმიტრი უზნაძის დამოკიდებულება, ვფიქრობთ,

საკმაოდ გამჭვირვალეა, ზედაპირზე ძვეს. აისბერგის ზედა ხილულ ნაწილს წარმოადგენს. ის ცეზარის მომხრე ისტორიკოსთა ბანაკში უნდა მოვიზროთ. განსაკუთრებულ პატივს მიაგებდა ცეზარს და მასზე საკმაოდ მაღალი აზრის ჩანდა. (გამორიცხულად არ მიგვაჩინია, რომ მომხრის შეხედულებებმა, შესაძლოა, გავლენა მოახდინა, დიმიტრი უზნაძეზე. კატეგორიულად, არაფერს ვამტკიცებთ. ეს მხოლოდ ჩვენი ფრთხილი ვარაუდია).

ცეზარის მოღვაწეობის განხილვის დროს დიმიტრი უზნაძის ასეთი ზეანულო ტონი, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მისი მიზეზი მის მსოფლმხედველობაში უნდა ვეძებოთ. ის ორ გარემოებასთან ასოცირდება. ჯერ ერთი. ეტყობა, ცეზარის მოღვაწეობა ყველაზე მეტად შეესატყვისებოდა მის პოლიტიკურ იდეალს და მეორე მას კარგად უნდა ჰქონოდათ გაცნობიერებული ისტორიაში პიროვნების როლი. ცეზარის ხოტბა-დიდება ამის ერთ-ერთი გამოცხადებაა. ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცეზარის განდიდების ერთ-ერთ მთავარ ტონისმიმცემად, პროფ. ალექსანდრე წერეთელთან ერთად, სწორედ, დიმიტრი უზნაძე გვევლინება.

განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვაჩინია, რომ ჩვენი წყაროთმცოდნეობითი ბაზა მეტად მწირია. ეს გახლავთ ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელო, სადაც დიმიტრი უზნაძე, ბუნებრივია, ჩერდება ცეზარის მოღვაწეობაზე. სულ ეს არის. რა თქმა უნდა, ეს ძალიან ცოტაა, საკმარისი არ უნდა იყოს, მაგრამ სხვა უფრო ხელშესახები მასალა არ მოგვეპოვება და იმას უნდა დავეყრდეთ, რაც გაგვაჩნია. ეს მწირი ინფორმაცია, შესაძლოა, ნამცეცებს წარმოადგენს, მაგრამ საინტერესოა და კარგად მიგვანიშნებს ცეზარის მმართველობაში დიმიტრი უზნაძის ჩახედულებაზე და ცეზარისადმი მის დამოკიდებულებაზე. ამიტომ ამ ძუნწი ინფორმაციის შეუფასებლობა, ჩვენი აზრით, სწორი არ უნდა იყოს. ეს ამ თემაზე ადეკვატურ წარმოდგენას ვერ შეგვიქმნის. გამოვთქვამთ მეტად ფრთხილ ვარაუდს, რომ ცეზარის მოღვაწეობაზე დიმიტრი უზნაძემ იმაზე გაცილებით უფრო მეტი იცოდა, ვიდრე ეს სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთიდან შეიძლება ჩანდეს, ჩვენი აზრით, ეს ნაწილი ცეზარზე მისი ცოდნის მხოლოდ ერთი დიდი ფრაგმენტია.

უწინარესად, აუცილებელია სწორი კრიტიკიუმის შერჩევა. ამას აქვს მნიშვნელობა და დაგვეხმარება აღნიშნული საკითხის ადეკვატურად შეფასების საქმეში. აქ მკაცრი მეცნიერული საზომი კრიტიკიუმად არ გამოდგება. ეს ხომ სკოლის სახელმძღვანელოა. მის წინაშე გაცილებით უფრო მოკრძალებული ამოცანა იდგა. საინტერესოდ მოუთხროს მოწაფეებს ცეზარის საქმიანობაზე. ამ კულტურტრეგერულ ამოცანას დიმიტრი უზნაძემ შეიძლება ითქვას, რომ ურიგოდ როდი გაართვა თავი. ეს მისი წარმატება იყო. ეს მცირე ინფორმაცია ცეზარის მოღვაწეობაზე ქართულ საზოგადოებას, პირ-

ველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, მოსწავლე ახალგაზრდობას კარგად დააკვალთანებდა და ამ საკითხზე საერთო წარმოდგენის ჩამოყალიბებაში დაეხმარებოდა. მთავარი, სწორედ, ეს იყო. ამიტომ ამ მსჯელობის მკაცრად განსჯა დღევანდელი გადასახედიდან, მიზანშეწონილი არ უნდა იყოს. ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და ჰიპერკრიტიკულად მიგვაჩნია, დიმიტრი უზნაძემ თავისი წვლილი შეიტანა საქართველოში ცეზარის მოღვაწეობის სწავლების, შესწავლის, პოპულარიზაციის საქმეში. მისი დამსახურება, ვფიქრობთ, სწორედ ამაში უნდა მდგომარეობდეს. ის, ალექსანდრე წერეთელთან, ერთად, საქართველოში აღნიშნული საკითხის გაშუქების ერთ-ერთ ინიციატორად მოგვევლინა. ფაქტობრივად, ეს გახლავთ საქართველოში ცეზარის მოღვაწეობის გაშუქების პირველი თუ არა ერთ-ერთი პირველი მცდელობა.

გაიუს იულიუს კეისარი. პირველი ტრიუმვირატი. კეისარი გალიაში (58-49), კეისრის და პომპეუსის ბრძოლა. კეისრის ბატონობის ხანა. სულ ეს არის. რა შეიძლება ითქვას ამ გეგმის შესახებ? ეს გეგმა კარგია და მასში მიუღებელს ვერც ვერაფერს ვხედავთ. სასურველი იქნებოდა საკითხის უფრო კომპაქტურად დალაგება. თუნდაც ტრივიალური სქემის მიხედვით. ცეზარის საშინაო პოლიტიკა. მის მიერ განხორციელებული რეფორმები და ცეზარის საგარეო პოლიტიკა. მისი ტრიუმფალური სამხედრო წარმატებები. როგორც ვხედავთ, აქ მეცნიერული პაექრობა პრინციპულ ხასიათს არ ატარებს და უფრო გემოვნების საკითხია. მას ასე მოსწონს. ჩვენ კი ცოტა სხვაგვარად გვესმის.

სასურველი იქნებოდა აღნიშნულიყო ცეზარის მოღვაწეობის წლები (ქრ. შ-მდე 100-44) ამას შემეცნებითი დატვირთვა გააჩნია და მოწაფეებს ცოდნის გაღრმავებაში დაეხმარებოდა. მითითებულია მისი გარდაცვალების თარიღი (ქრ. შ-მდე 44 წლის 15 მარტი), მაგრამ მოღვაწეობის წლები არა. ამის გაკეთება გაცილებით უფრო თანამიმდევრული იქნებოდა.

ემპირული, ფაქტობრივი, მასალის ცოდნის და ცეზარის მოღვაწეობისადმი დიმიტრი უზნაძის სწორი დამოკიდებულების შერწყმის, შეხამების მცდელობა ამ თემაზე მისი მსჯელობის ერთ-ერთ მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია. ფაქტობრივად, საქმე გვაქვს საკითხისადმი მეცნიერულ მიდგომასთან, რომელსაც ბუნებრივია, გააჩნია თავისი პლუსები და მინუსები. ამიტომ ამ მსჯელობის აპოლოგეტური შეფასება, ანდაც შეუფასებლობა, მიზანშეწონილი არ იქნებოდა. ერთი უკიდურესობიდან მეორეში არ უნდა ამოვყოთ თავი. ორივე უკიდურესობა მიუღებლად მიგვაჩნია. ჭეშმარიტება კი როგორც წესი, სადღაც შუაში ძევს. ჩვენ ვცადეთ გავრკვეულიყავით ამ თემაზე დიმიტრი უზნაძის შეხედულებების ავკარგიანობაში და შეძლებისდაგვარად აგვეხსნა მისი გამომწვევი მიზეზები. ასე გვესახება საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა.

დომიტრი უზნაძე ცეზარზე თხრობას ასე იწყებს. „ამ დროს რომში (იგულისხმება ქრ.შ-მდე 60-იანი წლები-მ.კ) განსაკუთრებით დიდ როლს კრასუსი და იულიუს კეისარი ასრულებდნენ. კრასუსი პომპეუსს არასოდეს არ შერიგებია და ამ უკანასკნელის აღმოსავლეთში ყოფნის დროს მის წინააღმდეგ მუშაობდა. იგი (ე.ი. კრასუსი - მ.კ) ახალგაზრდა კეისარს დაუახლოვდა, რომელმაც შემდეგ დიდი როლი შეასრულა, და მასთან ერთად კათილინას შეთქმულებით გამონვეული ანარქიით სარგებლობას ლამობდა. კეისარი მარიუსის ნათესავი იყო და სულას დიქტატურის დროს ჯარში მსახურობდა, როდესაც სულა გარდაიცვალა, იგი პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოვიდა და თავისი მჭერმეტყველებით და ხალხის გულის მოსაგებად მოწყობილი ზეიმებით საერთო ყურადღება დაიმსახურა. იგი დემოკრატიულ პარტიას მიემხრო და კრასუსთან ერთად ძალაუფლების ხელში ჩაგდებას ლამობდა. მაგრამ ყველაზე უფრო საშიშად არა თუ მას არამედ სენატსაც პომპეუსი მიაჩნდა, რომელმაც თავის საქმიანობა აღმოსავლეთში სწორედ ახლა დაასრულა და თავისი სახელოვანი ჯარით ბრუნდებოდა“. (1.63-64)

დავინწყოთ იმით, რომ დომიტრი უზნაძე რომში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებაზე საკმაოდ ინფორმირებული უნდა ჩანდეს, საკითხში ჩახედულებას ამჟღავნებს, რაც ემპირული, ფაქტობრივი, მასალის ცოდნის ლოგიკურ შედეგს წარმოადგენს. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია, მაგრამ სასურველი იქნებოდა უფრო მეტი კონკრეტიკა. ეს მსჯელობა კი მეტად ზოგად შთაბეჭდილებას ტოვებს. აქ უბრალოდ იმის თქმას ვაპირებთ, რომ მისი შინაარსობრივი გამდიდრება გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. მან სხვა გზა აირჩია. აქ წამოიჭრება ერთი საკითხი, რამდენად იყო ეს ცეზარის ბიოგრაფიის თხრობა? ამასთან დაკავშირებით ჩვენ ცოტა უკმარობის განცდა გვეუფლება.

ცეზარი პოლიტიკურ ასპარეზზე პირველად გამოჩნდა ქრ.შ-მდე 68 წლიდან ის უკვე აქტიურ მონაწილეობას იღებდა რომის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. სხვადასხვა დროს ეკავა სხვადასხვა თანამდებობები, იყო კვესტორი, ედილი, უმაღლესი ქურუმი, პრეტორი, კონსული. (9.41-71. 10.15-29. 14.20-32. 15.9-29).

ქრ.შ-მდე 60 წელი ცეზარის მოღვაწეობაში მნიშვნელოვანი ნიშანსვეტია. შეიქმნა პირველი ტრიუმვირატი. მის შემადგენლობაში შევიდნენ ცეზარი, პომპეუსი და კრასუსი. ამიტომ სახელმძღვანელოში პირველი ტრიუმვირატის ცალკე გამოყოფა. სავსებით გამართლებული უნდა იყოს. (1.64-65). რესპუბლიკის დღეები დათვლილია. თანდათანობით იკვეთება ერთპიროვნული მმართველობის დამყარების პირველი ნიშნები. ცეზარის სახით სულას საქმის გამგრძელებელი გამოჩნდა.

მინიშნება გვხვდება ქრ.შ-მდე 62 წელს კათილინას შეთქმულებისადმი ცეზარის დამოკიდებულებაზე. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. მასზე ისტორიკოსთა შორის აზრთა სხვადასხვაობა არ-

სებობს. როგორც ჩანს, ის ემხრობოდა იმ მკვლევარებს, რომლებიც ფიქრობდნენ, რომ „ცეზარი კრასუსთან ერთად კატალინას შეთქმულებით გამოწვეული ანარქიით სარგებლობას ლამობდა“. ცეზარი შეეცდებოდა კატალინას შეთქმულება თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა. ცეზარს ხელისუფლების მოპოვების თავის გზა ჰქონდა, რომელიც მკვეთრად განსხვავდებოდა კატილინასგან. შეთქმულებას ყავდა თავისი ლიდერი კატილინას სახით. ეს გამორიცხავდა მასში ცეზარის ჩართულობას. ეს ცეზარის ხასიათში არ შედიოდა. ის ყველგან ყველაფერში ცდილობდა პირველი ყოფილიყო. მეორე ვერ იქნებოდა. „ცეზარს შორს მიმავალი გეგმები ჰქონდა დასახული და ძნელი დასაჯერებელია, რომ კატილინას შეთქმულებაში უჩინარი როლით დაკმაყოფილებულიყო. მას თავისი გზა გამოკვეთილი ჰქონდა და თანამიმდევრულად იბრძოდა მიზნის მისაღწევად“. (15.18-19)

ფაქტობრივად, აქ სრულდება დიმიტრი უზნაძის სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთის პირველი ნაწილი და იწყება მეორე, ნაწილი ტრიუმვირატი. აი რას წერდა დიმიტრი უზნაძე. „ყველანი და განსაკუთრებით სენატი გულისფანცქალით ელოდა პომპეუსის დაბრუნებას. საქმე ის არის, რომ სენატმა, რომელშიც დიდ როლს უმცროსი კატონი ასრულებდა, ეს უკანასკნელი პატიოსანი წარმომადგენელი ძველი რესპუბლიკის ინტერესებისა, უარყო პომპეუსის მომხრეების წინადადება შესახებ მისი 61 წლისთვის კონსულად არჩევისა და მისი ჯარის რამდენიმე ხნით შენახვისა. პომპეუსმა ეს იცოდა, მაგრამ ამის მიუხედავად გადმოვიდა თუ არა ბრუნდიზიუმში ჯარი მაშინვე დაითხოვა, როგორც ამას კანონი მოითხოვდა. ამ გარემოებამ პომპეუსი ერთბაშად უმნიშვნელო პირად გარდააქცია, რომლისაც აღარავის ეშინოდა და ამიტომ სენატმა არც ერთი მისი აღმოსავლეთის მოსაწყობად მიღებული განკარგულება არ დაამტკიცა და არც მისი ყოფილი ჯარისკაცები (ვეტერანები) დააკმაყოფილა. პომპეუსი ნანობდა ჯარის დათხოვნას, მაგრამ გვიანლა იყო“. (1.64)

ჩვენ სავსებით ვეთანხმებით დიმიტრი უზნაძეს, როდესაც სახელმძღვანელოს გადატვირთვა ისტორიული ფაქტებით მიზანშეწონილად არ მიაჩნია, მაგრამ ძირითადი ფაქტები არ უნდა გამოვტოვოთ და უნდა აღვნიშნოთ. ის სწორ ნაბიჯს დგამს და მიუთითებს მოსწავლეებს პირველი ტრიუმვირატის შექმნის თარიღს. ეს მოხდა ქრ.შ-მდე 60 წელს. ხაზს უსვამს პომპეუსის შეცდომას, რამაც ის დაასუსტა, მას ჯარი არ უნდა დაეთხოვა.

„ამასობაში იულიუს კეისარი, რომელიც ისპანიაში იყო პრეტორად სამშობლოში დაბრუნდა და კრასუსსა და პომპეუსს საიდუმლოდ შეუთანხმდა საერთო მოქმედებისა და ქვეყნის ბატონობის განაწილების შესახებ. ეს იყო პირველი ტრიუმვირატი, რომლის პირობების მიხედვითაც კეისარი 59 წლის კონსულად უნდა აერჩიათ და შემდეგ რომელიმე პროვინციის მმართველად უნდა გაეგზავნათ. პომპეუსის ვეტერანებს მიწები უნდა დარიგებოდათ და ყველა ის გა-

ნკარგულებანი დაემტკიცებინათ, რომელიც პომპეუსმა აზიაში მოახდინა. ამის გარდა ამ კავშირის განსამტკიცებლად კეისარმა თავისი ქალი იულია პომპეუსს მიათხოვა. მიუხედავად ოპტიმატების წინააღმდეგობისა კეისარი მართლაც კონსულად იქნა არჩეული და იგიც ენერგიულ მოქმედებას შეუდგა. მან სრულიად გვერდი აუარა სენატს და ყველაფერს სახალხო კრების საშუალებით სწყვეტდა. თანახმად დაპირებისა მან დაამტკიცებინა სახალხო კრებას პომპეუსის განკარგულებანი აზიაში და მიაღებინა აგრარული კანონი, რომელიც, უმთავრესად, პომპეუსის ვეტერანთა დასაკმაყოფილებლად იყო განზრახული. სენატმა წინააღმდეგობის განევა სცადა, მაგრამ კეისარმა თავიდან მოიშორა ორივე მნიშვნელოვანი ძალა სენატისა. კატონი, რომელიც განსაკუთრებული დავალებით კიპროსზე გააგზავნა და ციცერონი, რომელიც რომიდან გადაასახლა და გამარჯვება მის მხარეზე დარჩა, იქვე სახალხო კრების დადგენილების თანახმად კეისარს ციზალპინიის გაღია მიეცა სამართავად და იქაური ჯარის მთავარსარდლობა დაეკისრა. სენატმა თავის მხრივ ციზალპინიას ტრანსალპინის გაღია დაურთო ე.ი. ახლანდელი სამხრეთი საფრანგეთი, რათა შემდგომ მისი ჩამორთმევის უფლება თავისთვის დაეთოვებინა“. (1.64-65)

ანტიკურმა ავტორებმა ტრიუმვირატს „სამთავიანი ურჩხული უწოდეს“. ის იყო ძალა (პომპეუსი), ფული (კრასუსი) და გონება (ცეზარი). სასურველი იქნებოდა დიმიტრი უზნაძის სახელმძღვანელოში ეს ხაზგასმული ყოფილიყო. ამას ჰქონდა შემეცნებითი დატვირთვა და, ვფიქრობთ, მოსწავლეებს დააინტერესებდა და დაეხმარებოდა ცოდნის გაღრმავებაში. ეს შინაარსობრივად კიდევ უფრო გაამდიდრებდა სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთს და მას მხოლოდ მომგებიან ქულებს შეძენდა.

„ამის შემდეგ პომპეუსი და კრასუსი ხელახლა შეუთანხმდნენ კეისარს და პირველმა ისპანია მიიღო, ხოლო მეორემ სირია. პომპეუსი ისპანიაში არ წასულა. იქ მან თავისი წარმომადგენლები (ლეგატები) გააგზავნა, ხოლო თვითონ ოპტიმატებს დაუახლოვდა და ერთხანს თითქმის სრული დიქტატორული ძალაუფლება მიიღო. კრასუსი კი რომელიც ისედაც ძლიერ მდიდარი იყო (მისი ფული თვითონ სენატსაც კი ემართება). დაუყოვნებლივ გაემგზავრა, სირიას და იქ თავისი ქონების გასაძლიერებლად მუშაობდა. როგორც ვიცით, იმ ხანებში აღმოსავლეთში განსაკუთრებით ძლიერ ხალხად პართები ითვლებოდნენ. კრასუსმა ომი დაიწყო მათთან. წააგო ბრძოლა და მოკლული იქნა. ამგვარად ტრიუმვირატი დაიშალა. კრასუსი აღარ იყო. პომპეუსი კეისრის მტერს სენატს შეუთანხმდა. ხოლო თვითონ კეისარი განმარტოებული დარჩა“. (1.65).

მთელი ეს მსჯელობა საინტერესოა და ემპირული, ფაქტობრივი, მასალის ცოდნითაა გაჯერებული. ის ზუსტად მოგვითხრობს ისტორიულ ფაქტებს, მისი ინფორმირებულობა არავითარ ეჭვს არ უნდა

ინვევდეს. ის კარგად ერკვევა მომხდარის მოვლენებში.

ეტყობა, დიმიტრი უზნაძე მხარს უჭერდა ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებას და ტრიუმფირატის შიგნით არსებული ძალთა განლაგება კარგად უნდა ჰქონოდა გაცნობიერებული. ეს, ცხადია, ამ თემაზე მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია. ტრიუმფირატის ლიდერად მას, რა თქმა უნდა, ცეზარი ესახებოდა, რომელზეც ის საკმაოდ მაღალი აზრის იყო. ის წარმატებით ახერხებს ლავირებას პომპეუსს და კრასუს შორის, ცდილობს „მოახრჩოს მტერი ხვევნა-ალერსით“. როგორც თანამედროვეები და ისტორიკოსები აღნიშნავდნენ, მან ამ მისიას შესანიშნავად გაართვა თავი და საოცარი მოქნილობა გამოამჟღავნა.

ცეზარის მხურვალე მომხრე დიმიტრი უზნაძე, ბუნებრივია, ტრიუმფირატის ორი წევრის პომპეუსის და კრასუსის მიმართ არანაირ სიმპათიას არ ამჟღავნებდა. მას ყავს თავისი საყვარელი გმირი. ეს ცეზარია.

რა თქმა უნდა, დიმიტრი უზნაძე მათზე მაღალი აზრის არ უნდა ჩანდეს და ამაში გასაკვირი არც არაფერი უნდა იყოს. ამგვარი მიდგომა, უეჭველად, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს და XX საუკუნის დასაწყისში სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული თვალსაზრისის გამოძახილია. „პომპეუსი ეგვიპტეში გაიქცა, მაგრამ აქ იგი კეისრის გულის მოსაგებად, ვერაგულად მოჰკლეს. ასე დასრულდა ამ კაცის ცხოვრება, რომელსაც ბედმა გაცილებით მეტი როლის შესრულება დააკისრა, ვიდრე ძალები მისცა. სამაგიეროდ ეს ბედი მუდამ ეხმარებოდა და ჩვეულებრივ არც თუ ისე დიდი ნიჭის კაცი ისტორიულ პიროვნებად გახადა“. (1-68).

აქ მთავრდება დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთის მეორე ნაწილი და იწყება მესამე ნაწილი. ცეზარი გალიაში. მითითებულია მისი ქრონოლოგიური ჩარჩოები ქრ.შ-მდე 58-49 წლები. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია. ცეზარის გეგმებში გალიის დაპყრობას უდიდესი როლი ეკისრებოდა ძალაუფლებისათვის ბრძოლის საქმეში. (9. 114-157.10.100-124.14.157-162.15.29-40).

აქ დიმიტრი უზნაძე საუბრობს რამდენიმე თემაზე: გეოგრაფიულ მდებარეობაზე, მოსახლეობაზე, ქვეყნის სამართლებრივ მოწყობაზე, არსებულ წესწყობილებაზე, ადათ წესებზე, ვაჭრობაზე და ბოლოს, რა თქმა უნდა, განხილულია დაპირისპირება რომსა და გალიას შორის. ყველაფერი ეს კარგ ისტორიულ ფონს ქმნის მთავარ საკითხზე გადასასვლელად და ამისათვის უნდა იყოს განკუთვნილი. ფაქტობრივად, ეს გახლავთ გალიის მოკლე ისტორია ცეზარის ლაშქრობამდე. იგი ხაზს უსვამს, რომ გალებთან ომის დროს ცეზარი მიმართავდა ცნობილ პოლიტიკას „გათიშე და იბატონე“ და თავის სასარგებლოდ იყენებდა მათ შორის არსებულ უთანხმოებას. „როდესაც გალიაში ცეზარი გამოცხადდა, ეს ქვეყანა შინაური განხეთქილების გამო მეტად დასუსტებული იყო და თუმცა კეისარს 6 ლე-

გიონზე მეტი არასდროს არ ჰყოლია. იგი მაინც მხნედ შეუდგა მისი დამორჩილების საქმეს. მისი მიზანი აქ ორგვარი იყო. პირველი გალიის სრული დამორჩილება და მეორე-ომებში გამონრთობილი ჯარის შექმნა, რომელიც მას რომში გასაბატონებლად უნდა გამოდგომოდა, სულ რვა წელიწადი შეიქმნა საჭირო, რომ კეისარს ორივე ეს მიზანი განეხორციელებინა“. (1.66) ის კარგად გადმოგვცემს ცეზარის შეჭრის წინ გალიაში შექმნილ მდგომარეობას და მის მიზნებს.

საკუთრივ გალებთან ომს გაცილებით ცოტა ადვილი აქვს დათმობილი. ეს გახლავთ სულ ერთი აბზაცი, 19 სტრიქონი. რაც, რა თქმა უნდა, ძალიან ცოტაა, საკმარისი არ უნდა იყოს და აღნიშნული საკითხის იგნორირების ტოლფასად მიგვაჩნია. ფაქტობრივად, ის ფაქტის კონსტატაციით შემოიფარგლება. ისტორიული ფონი ხომ არ დომინირებს მთავარ თემაზე? ამიტომ მან გარკვეული უკმარისობის გრძნობა დაგვიტოვა და შესიტყვების სურვილი გაგვიჩინა. დიმიტრი უზნაძის სახელმძღვანელოში ვკითხულობთ. „პირველი მას ჰელვეტებთან მოუხდა შეტაკება, რომელთაც თავის სამშობლო (შვეიცარია) მიეტოვებინათ და გალიაში შეჭრილიყვნენ. კეისარმა იგინი დაამარცხა და უკანვე განდევნა განსაკუთრებით სახიფათო იყო მისი ბრძოლა გერმანელ ტომებთან, რომელთაც არიოვისტის მეთაურობით რეინი გადმოლახეს და გალიას შემოესივნენ. კეისარმა არა თუ უკანვე გააბრუნა იგინი, არამედ თვითონ გადავიდა რეინის მეორე მხარეზე და გერმანელ ტომებს შიშის ზარი დასცა. უფრო ადვილი იყო გალების მცირე ტომების დამარცხება. ხოლო როდესაც გალიაში პუბლიკანები გაჩნდნენ და თავისებური მოღვაწეობა დაიწყეს, მთელი გალია გაერთიანდა და მძლავრი აჯანყება მოაწყობა უნაყოფო აღმოჩნდა და მათი წინამძღოლი ვერცინგეტორიქსი იძულებული შეიქმნა, კეისრის წინაშე თავისი ნებით გამოცხადებულიყო და მორჩილების ნიშნად თავისი ხმალი, შუბი და მუზარადი მის წინაშე დაემხო. ამ დროიდან დაწყებული რომის გავლენამ გალიაში თანდათან მოიკიდა ფეხი და მალე ეს ქვეყანა წმინდა რომაული პროვინცია გახდა. აღსანიშნავია, რომ კეისარი თავის გალიაში ყოფნის დროს ბრიტანეთში გადავიდა და რომის იარაღის შიში აქაც გაავრცელა“. (1.66)

დავინწყოთ იმით, რომ დიმიტრი უზნაძე საკმაო ინფორმირებულობას ამჟღავნებს ამ საკითხში, რაც ემპირული, ფაქტობრივი, მასალის ცოდნის გამოძახილია და წყაროების, მათ შორის შეიძლება ცეზარის თხზულება გალებთან ომის შესახებ“ მოვიაზროთ, ცოდნის ლოგიკური შედეგია. ის ცეზარის ამ თხზულებას, დიდი ალბათობით, იცნობდა.

ჩვენი აზრით, ამ მონაკვეთის სუსტ მხარედ ისტორიული ფაქტებისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულება გვევლინება. ის უთითებს ცეზარის გალიაში ლაშქრობის თარიღს, ეს მოხდა ქრ.შ-მდე

58-49 წლებში, მაგრამ შემდეგ არც ერთ თარიღს არ მიუთითებს. სკოლის სახელმძღვანელოს თარიღებით გადატვირთვის მომხრე არ გახლავართ და ურთულებს მოსწავლეებს მთავარი სათქმელის აღქმას, მაგრამ ძირითადი თარიღების დასახელება მიზანშეწონილად მიგვაჩნია. ისტორიული ფაქტებისადმი თავისებური დამოკიდებულების კულმინაციად ცეზარის მიერ ქრ.შ-მდე 52 წელს ვერცინგეტორიქსის ძლევა გვევლინება. ფრანგი მწერლის გუსტავ ფლობერის თქმით, „ცეზარზე ჩვენ სულ სხვა აზრის ვიქნებოდით“ „გალების ომის ისტორია“ ვერცინგეტორიქსს, რომ დაენერა“ ასეთია ისტორიული მეცნიერება. ის სუბიექტური მეცნიერებაა. ინგლისელი ისტორიკოსის რიჩარდ კობის თქმით „ისტორიკოსი არ არის ციკსის-ხლიანი კლინიკოსი“. (16.254).

სასურველი იქნებოდა სადმე თქმულიყო, რომ ცეზარი იყო ისტორიკოსი, რომლის კალამს ეკუთვნის თხზულება „გალებთან ომის შესახებ“. ეს, ვფიქრობთ, დააინტერესებდათ მოსწავლეებს და შინაარსობრივად გაამდიდრებდა სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთს. ცეზარს ლიტერატურულ საქმიანობაზე აპელირების დროს ამაზე მინიშნება შეიძლება იკითხება კიდევ, მაგრამ ეს ძალზე ზოგადია. სასურველი იყო უფრო მეტი კონკრეტიკა.

მას მხედველობიდან არ გამორჩენია ბრიტანეთში ცეზარის შეჭრა, მაგრამ თარიღს არ მიუთითებს. ამის გაკეთება სასურველი იქნებოდა. ეს მოხდა ქრ.შ-მდე 55-54 წლებში. ეს მნიშვნელოვანი თარიღი იყო და ამის გვერდის ავლა მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია. ამით სრულდება სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთის მესამე ნაწილი, რომელიც მეტად მნიშვნელოვან თემას შეეხება ცეზარის მიერ გალიის დაპყრობას. დიმიტრი უზნაძე იზიარებდა სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ მოსაზრებას. გალიის ომში გამარჯვებამ ცეზარს დიდება მოუხვეჭა და ძალაუფლებისაკენ გაუკაფა გზა. გადავდივართ მეოთხე მონაკვეთზე.

ცეზარის აღზევების საქმეში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა დაპირისპირებას პომპეუსთან. მისი დამარცხების გარეშე ცეზარის დანინაურება ვერ მოხერხდებოდა. ეს იყო ბრძოლა ძალაუფლებისათვის, პირველობისთვის. ამიტომ ის უშედავათო ხასიათს ატარებდა. ალბათ, ინტერესს მოკლებული არ იქნება მოკლედ გადავავლოთ თვალი თუ როგორ იყო გაშუქებული დიმიტრი უზნაძის სასკოლო სახელმძღვანელოში ცეზარსა და პომპეუსს შორის შეტაკება. საკითხი არის საინტერესო და აქტუალური.

ჩვენი აზრით, დიმიტრი უზნაძის სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთის ეს ნაწილი, გალების ომთან ერთად, ყველაზე უფრო საინტერესოდ შეიძლება მივიჩნიოთ. იგი ზუსტად გადმოგვცემს ისტორიულ მოვლენებს, რაც, ემპირული, ფაქტობრივი, მასალის ცოდნის ექოდ გაისმა და მსჯელობს მათზე, რაშიც სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებული შეხედულებების გამოძახილს ვხედავთ. ის ახერხებს

ერთმანეთს შეუთანხმოს თხრობა და ისტორიული მოვლენების განხილვა. მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებზე აქცენტირება. ეს არაა ფაქტების უბრალო გროვა, რაც ამ თემაზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობის კიდევ ერთ ღირსებად მიგვაჩნია.

დიმიტრი უზნაძე სავსებით იზიარებდა ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებას, რომ ცეზარსა და პომპეუსს შორის დაპირისპირება ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და მას მკვეთრად გამოკვეთილი პოლიტიკური სარჩული გააჩნდა. სახელმძღვანელოდან ვრცელი ამონარიდის მოყვანა მიზანშეწონილად არ მიგვაჩნია და პერიფრაზით, მისი შინაარსის გადმოცემით შემოვიფარგლებით.

როგორც დიმიტრი უზნაძე აღნიშნავს, ცეზარმა ორივე დასახულ მიზანს მიაღწია: დაიპყრო გალია. ხანგრძლივი ომის შედეგად მისი ჯარი საკმაოდ ბრძოლისუნარიანი შეიქმნა და ირწმუნა თავისი სარდლის. სულ მალე ამან სასურველი ნაყოფი გამოიღო. ეს ცეზარის წარმატება იყო. რაც მომავალი გამარჯვების საიმედო საწინდარი გახლდათ. მკაფიოდ იკვეთება ორი ბანაკი. ერთის მხრივ ცეზარი, რომლის მთავარი დასაყრდენი არმია იყო, ხოლო მეორე მხრივ კი პომპეუსი, რომელმაც კავშირი შეკრა სენატთან. შეტაკება გარდაუვალი ჩანდა. ქვეყანა სამოქალაქო ომის ზღურბლზე დგას. პომპეუსმა გადაწყვიტა, რომ ხელიდან გამოეცალა ცეზარისათვის მთავარი იარაღი, არმია. სენატმა მისი დათხოვნა მოითხოვა. ამის განხორციელება ცეზარისთვის სიკვდილის ტოლფასი იქნებოდა. რეალურად ამან ხელი შეუწყო კონფლიქტის ესკალაციას. მიუხედავად სენატის მუქარისა, რომ ის მას სამშობლოს მტრად გამოაცხადებდა, ცეზარს გადაწყვეტილებაზე ხელი ვერ ააღებინა. მან ჯარი რომისკენ დაძრა და მდინარე რუბიკონს მიადგა. ეს იყო საზღვარი, რომლის იქითაც მისი როგორც პროკონსულის უფლებამოსილება არ ვრცელდებოდა. ცეზარი რთული არჩევანის წინაშე დადგა. როგორ უნდა მოქცეულიყო. ბევრი ფიქრის შემდეგ მან მიიღო გადაწყვეტილება. ასე გაჩნდა ფრთოსანი გამონათქვამი „წილი ყრილია რუბიკონი გადალახულია“. ცეზარი იტალიაში შეიჭრა. დაიწყო სამოქალაქო ომი. სულ მცირე ხნის მანძილზე მისმა ძალისხმევამ სათანადო ნაყოფი გამოიღო. მთელი იტალია მის ხელში აღმოჩნდა. პომპეუსი აღმოსავლეთში გაიქცა. ცეზარი დაედევნა. გადამწყვეტი ბრძოლა მოხდა ქრ.შ-მდე 48 წელს ფარსალთან და ცეზარმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა. თარიღი მითითებულია. ესე ცხადია, ძალიან კარგია. ძლეულმა პომპეუსმა ეგვიპტეს შეაფარა თავი, მაგრამ ცეზარის გულის მოგების მიზნით, ეგვიპტელებმა პომპეუსი მოკლეს. ცეზარმა ბრძანა, რომ ის დიდი პატივით დაეკრძალათ. ასე დასრულდა ეს სამკვიდრო-სასიცოცხლო დაპირისპირება. ცეზარი ძალაუფლებისაკენ მიილტვის. (1.68-69) ალბათ, სასურველი იქნებოდა აღნიშნულიყო, რომ გამარჯვებული ცეზარი მეტად ღმობიერ პოლიტიკას ახორციელებდა და რეპრესიებისათვის არ მიუმართავს. ეს იყო სწორი ნა-

ბიჯი. ამით მან შეძლო ხალხის გულის მონადირება და ისინი მის მიმართ კეთილგანწყობილ დამოკიდებულებას იჩენდნენ. ეს არ იყო პატარა საქმე. (2.507.15.65)

შემდეგ საუბარია ალექსანდრიის ომზე, მაგრამ თარიღი არაა მითითებული. ის მოხდა ქრ.შ-მდე 47-46 წლებში. ეს სკოლის სახელმძღვანელოა და მას შეეძლო ასეც მოქცეულიყო და ისეც. მასში მიუღებელს ვერაფერს ვხედავთ, მაგრამ მისი მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ალბათ, მაინც სასურველი იქნებოდა, თარიღი მითითებული ყოფილიყო. აქ მეცნიერული პაექრობა პრინციპულ ხასიათს არ ატარებს და გემოვნების საკითხია.

„დასავლეთში კიდევ არ იყო საქმე დამთავრებული და კეისარი უკანვე უნდა დაბრუნებულიყო, მაგრამ მითრიდატეს შვილი, ფარნაჯომი, ხელახლა ძლიერი სამეფოს შექმნას აპირებდა, რომაელებს ეომებოდა. კეისარმა სწრაფად დაამარცხა იგი. („veni, vidi, vici“) და რომისკენ დაბრუნდა“. (1.68) ფარნაჯომი თუ ფარნაკე? შემდგომი პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში უფრო ეს სახელი დამკვიდრდა. ალბათ, ეს უფრო სწორი შეიძლება იყოს.

მოუსმინოთ ისევ დიმიტრი უზნაძეს „აქ მისი მოწინააღმდეგე ჯერ კიდევ ძლიერები იყვნენ. რესპუბლიკელი ოპტიმატები და მათ შორის კატონ უმცროსი აფრიკაში, ნუმიდის მეფესთან ერთად, საბრძოლველად ემზადებოდა. ხოლო პომპეუსის შვილებს დიდი ჯარი შეეკრიბათ ისპანიაში და გამაგრებულიყვნენ. კეისარმა ჯერ რესპუბლიკელები დაამარცხა, მათ მოკავშირესთან ნუმიდის მეფესთან ერთად და ნუმიდია რომის პროვინციად გამოცხადდა. კატონ უმცროსმა რესპუბლიკის დამხობის დანახვას საკუთარი სიკვდილი არჩია და ქ. უტიკაში თავი მოიკლა. შემდეგ კეისარი ისპანიას მიუბრუნდა და კორდოვას ახლოს მუნდასთან ბრძოლაში 45 წელს რესპუბლიკელთა უკანასკნელ ძალებს დაეჯახა, 30 000 კაცი ბრძოლაში დახოცა და გამარჯვებული რომს დაუბრუნდა. ახლა მას მოწინააღმდეგე აღარ ჰყავდა და რომის ბატონ-პატრონობაში არავინ ეცილებოდა. არსებითად ის მონარქი იყო და მაშასადამე რესპუბლიკის მონარქიად გარდაქმნას სწორედ ამ ხნიდან უნდა ითვლებოდეს“. (1.68-69).

თაფსუსთან ბრძოლაზე მინიშნება კარგად იკითხება, მაგრამ ის არის მეტად ზოგადი და კონკრეტული აკლია. ეს ერთი მიდგომაა, რომელშიც მიუღებელს ვერაფერს ვხედავთ. არის მეორე მიდგომა. კონკრეტული. სასურველი იქნებოდა ადგილმდებარეობის და თარიღის მითითება. ეს მოხდა თაფსუსთან ქრ. შობამდე 46 წლის 6 იანვარს. იკვთება უკვე კარგად ნაცნობი სურათი. კამათი გემოვნების საკითხია და პრინციპულ ხასიათს არ ატარებს. ის პირველ ფორმას ირჩევს. ჩვენ კი მეორეს. კამათის ეს ფორმა ლაიტმოტივად გასდევს მთელ ნაშრომს

დიმიტრი უზნაძე დიდ ყურადღებას უთმობს არა მარტო ფაქტე-

ბის ზუსტად გადმოცემას, თხრობას, არამედ მათ შორის მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებს. მისი სახელმძღვანელო არ წარმოადგენს ფაქტების უბრალო გროვას. ასეთი სახელმძღვანელო საინტერესო ვერ იქნებოდა. ამ თვალსაზრისით, ყურადღებას იპყრობს სახელმძღვანელოს შემდგომი ამონარიდი, სადაც, სხვათა შორის, უმთავრესად, აქცენტი კეთდებოდა არა ემპირიაზე, არამედ მიზეზ-შედეგობრივ კავშირებზე. დიმიტრი უზნაძე ხაზს უსვამს თუ რამ გამოიწვია ამგვარი მეტამორფოზი რესპუბლიკის მონარქიით ჩანაცვლება. აი რას წერდა იგი: „რა იყო ასეთი ცვლილების მიზეზი. ამის გათვალისწინება ადვილია. რომის მსოფლიო სახელმწიფოდ გადაქცევამ, ამასთან დაკავშირებულმა მსხვილი ვაჭრობისა და წარმოების გაფართოებამ და მონათა რიცხვის გამრავლებამ, საზოგადოების ერთი ნაწილის უსაზღვრო გამდიდრება და მეორე უდიდესი ნაწილის გადატაკება გამოიწვია. საშუალო და წვრილი მესაკუთრეების დასუსტებამ და თითქმის სრულიად მოსპობამ, მარიუსის ჯარის რეფორმა წარმოშვა, რამაც საზოგადოების გადატაკებულ ნაწილს არსებობის მთავარი წყარო შეუქმნა. ხალხის უდიდესი ნაწილის ბედი ამგვარი ჯარის წინამძღოლების ბედს დაუკავშირდა და წინანდელი პარტიული ბრძოლა დემოკრატიათა და არისტოკრატიათა შორის ჯარსა და სენატს შორის ბრძოლად გარდაიქცა. ამ ბრძოლაში, რა თქმა უნდა, ჯარს უნდა გაემარჯვებინა. ეს კი არსებითად ჯარის მთავარსარდალის გამარჯვებას და მაშასადამე მის სრულ გაბატონებას ნიშნავდა. ამიტომ იყო, რომ შემდგომში როდესაც მონარქია რომში საბოლოოდ დამკვირდა მონარქებს „იმპერატორებს“ უწოდებდნენ. ეს პროცესი მარიუსმა დაიწყო, სულამ და პომპეუსმა განაგრძეს და კეისარმა თითქმის დაასრულა. აღსანიშნავია რომ არისტოკრატი სულაც ამ ძალას ეყრდნობოდა. მაგრამ კიდევ უფრო აღსანიშნავია, რომ სულამ აღადგინა თუ არა ძველი არისტოკრატიული რესპუბლიკა პოლიტიკურ მოღვაწეობას ჩამოშორდა“. (1.69)

არ შევცდებით, თუ ვიტყვით, რომ ამ შემთხვევაში შეიძლება საქმე გვაქვს საკითხისადმი მრავალვარიანტული მიდგომის, პლურალიზმის, გამოძახილთან, რაც ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ იყო და ევროპული, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა რუსული ისტორიოგრაფიის ექოდ გაისმა. ის ცდილობს ფეხი აუწყოს იმ სიახლეებს და ნოვაციებს, რომელსაც ადგილი ჰქონდა ისტორიულ მეცნიერებაში XX საუკუნის პირველ წლებში. საკითხისადმი კომპლექსური მიდგომა ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთ ღირსებად მიგვაჩნია.

ფაქტობრივად, ამით მთავრდება სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთის მეოთხე ნაწილი და იწყება მეხუთე. ის შეეხება ცეზარის რეფორმებს. თემა არის საინტერესო და აქტუალური. ცეზარი არ იყო მხოლოდ დიდი მხედართმთავარი. გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე, პოლიტიკოსი, დიპლომატი. ამავე დროს ის იყო თვალსაჩინო რეფორმატორი, ამ საკითხის გვერდის ავლა მიზანშეწონილი არ

უნდა იყოს და მის საქმიანობაზე სრულყოფილ, ამომწურავ, წარმოდგენას როდი ჩამოგვიყალიბებს. დიმიტრი უზნაძეს, ვფიქრობთ, ყველაფერი ეს ძალიან კარგად უნდა ჰქონოდა გაცხადებული და ხაზგასმული აქვს ამ მონაკვეთის დასკვნით ნაწილში. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია. (1.70-71)

ცეზარისტული რეჟიმი არ გახლავთ ერთგვაროვანი და ამგვარი სწორხაზოვანი დამოკიდებულება მის ისტორიულ მნიშვნელობაზე ადეკვატურ წარმოდგენას როდი გვიყალიბებს. ის არის რთული და მრავალნაზხაოვანი. ჩვენ პირადად ძალიან მოგვწონს ანტონიო გრამშის მიდგომა, რომელიც ცეზარისტულ რეჟიმს ორ კატეგორიად ყოფს. „პროგრესული ცეზარიზმი“ და „რეაქციული ცეზარიზმი“ (18.185-186) ცეზარის მმართველობა, ნაპოლეონის მსგავსად, პროგრესული ცეზარიზმის ნიმუშად შეიძლება მივიჩნიოთ. იტალიელი ისტორიკოსი გილიერმო ფერერო, რომელიც ცეზარის მიმართ უკიდურესად ნეგატიურადაა განწყობილი, იყენებს სულ სხვა ტერმინს „დემოკრატიული იმპერიალიზმი“(7.46-58) ჩვენ ანტონიო გრამშის მიდგომა უფრო პროგრესულად გვესახება. ერთ შემთხვევაში აქცენტი კეთდება ნეგატივზე, რაც კარგად თავსდება მის კონცეფციაში. ცეზარი მისთვის მიუღებელი პერსონაჟი ჩანს. მეორე შემთხვევაში კი პრიორიტეტული პროგრესული საწყისია.

ცეზარის რეფორმებზე ყურადღების გამახვილება, რა თქმა უნდა, ძალიან კარგია და ამ საკითხზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთი პლუსია. ის იზიარებდა ისტორიულ-სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ მოსაზრებას და ცეზარის მიერ განხორციელებულ რეფორმებზე დადებითი აზრის უნდა ჩანდეს. მას, ვფიქრობთ, კარგად უნდა ჰქონოდა გაცნობიერებული ცეზარის რეფორმების ისტორიული მნიშვნელობა, პროგრესულობა, დემოკრატიული ხასიათი. აღნიშნულია რომ ის ამ რეფორმებს, მარიუსისა და სულასგან განსხვავებით, რეპრესიების ფორმით კი არ ახორციელებდა, არამედ ლიბერალური მეთოდებით. (1.70-71) საუბარია ცეზარის მიერ პროვინციალური მმართველობის მოწესრიგებაზე, რომელმაც ჩაუყარა საძირკველი მომავალ იმპერიას. “ერთი სიტყვით, რესპუბლიკის პოლიტიკური წესწყობილება გარეგნულად იგივე დარჩა, მაგრამ არსებითად რომში უკვე მონარქია იყო. ამას შესაფერი გამოხატულება მიეცა. რომის ფულზე მისი (ე.ი. ცეზარის -მ.კ.) სახე იყო ამოჭრილი. ერთ-ერთი თვე მის სახელს ატარებდა. სენატში ოქროს სავარძელში და საზეიმო შემთხვევებში ძონისფერი მოსასხამით ამოდიოდა“. (1.71)

ყურადღებოდ არც ცეზარის საგარეო პოლიტიკას ტოვებს და ხაზს უსვამს, რომ მას სურდა პარტიელების დასჯა და ემზადებოდა ამისათვის, მაგრამ ამ ჩანაფიქრის განხორციელება მან ვეღარ შეძლო. (1.71)

დასასრულს ის, ცხადია, საუბრობს ცეზარის წინააღმდეგ მო-

წყობილ შეთქმულებაზე და მის მკვლელობაზე. აღნიშნავს, რომ ეს მოხდა ქრ.შ-მდე 44 წლის 15 მარტს. ამ შემთხვევაში თარიღი მითითებულია. ეს სწორი ნაბიჯი იყო. ეს ფაქტი დაწვრილებით აქვთ მოთხრობილი როგორც ანტიკურ ავტორებს აპიანე, სვეტონიუსი, პლუტარქე, ისე ისტორიკოსებს. ის ამ საკითხში საკმაო ინფორმირებულობას ამჟღავნებს. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია და ემპირული, ფაქტობრივი, მასალის ცოდნის ლოგიკური შედეგია. „15 მარტს სენატში მას შეთქმულები შემოეხვიენ გარს, ვითომ რაღაცის თხოვნისათვის, ნამდვილად კი თავისი განზრახვის სისრულეში მოყვანა ენადათ. პირველი მახვილი მას კასკამ ჩაჰკრა და როდესაც კეისარმა ხანჯლით ხელში ბრუტუსიც დაინახა, მიაძახა „შენც ბრუტუსს“ და წინააღმდეგობას თავი დაანება. შეთქმულებმა კეისარი სრულიად აკუნეს და თავიანთი განზრახვის სისრულეში მოყვანა ხალხს ამცნეს. ეს ხალხი ამ ამბავს მტრულად შეხვდა.“ (1.72)

ვრცლად ჩერდება ცეზარის კიდევ ერთ დამსახურებაზე. მან შექმნა ახალი კალენდარი (1.70-71) მაგრამ არ მიუთითებს თარიღს. ამ ფაქტის მნიშვნელობიდან გამომდინარე, სასურველი იქნებოდა მითითებული ყოფილიყო თარიღი. ეს მოხდა ქრ.შ-მდე 46 წელს. ეს ერთი მეორე. უფრო დაეკონკრეტებინა, რომ სასურველი იყო ამის დაფიქსირება, იულიუს კეისარის საპატივცემულოდ წელიწადის ერთ თვეს ივლისი ეწოდა. (14.260,15.63)

სახელმძღვანელოს ამ მონაკვეთის დასკვნითი ნაწილი ცეზარისადმი დიმიტრი უზნაძის დამოკიდებულების თავისებურ რეზიუმედ მიგვაჩნია, სადაც ცეზარის განდიდება თავის აპოგეას, უმაღლეს წერტილს, აღწევს. როგორც უკვე ითქვა, დიმიტრი უზნაძე იზიარებდა ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ შეხედულებას და სავსებით ეთანხმება ისტორიკოს გიროს შეფასებას, რომელიც ცეზარს ხოტბას ალაგვლენს. ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაში გირო უზნაძეს შეხედულებების რუპორად შეიძლება მივიჩნიოთ. ასე აფიქსირებს ის საკუთარ პოზიციას. აი რას ვკითხულობთ დიმიტრი უზნაძის სახელმძღვანელოში. „იულიუს კეისარი უდიდესი გენიოსთაგანი იყო. დიდებული მწერალი და შესანიშნავი ორატორი, შეუდარებელი მხედართმთავარი და პირველ ხარისხოვანი პოლიტიკოსი. ერთი სიტყვით, კეისარი ყველაფერი იყო და მასზე უფრო ნიჭიერი პიროვნება ისტორიამ არ იცის. ძლიერი, ნათელი და მტკიცე გონება ჰქონდა. შორს განმჭვრეტი და გარემოებათა ამწონ-დამწონი. შესანიშნავი სისწრაფით ფართო და დიდებული განზრახვის შედგენა იცოდა. მათი ასრულების ნიჭიც ჰქონდა. ყოველთვის იცოდა რა სურდა და აასრულა კიდევ. კეისარი არ დაკმაყოფილებულა სამხედრო ასპარეზზე ბრწყინვალე გამარჯვებებით. კეისარი მოკვდა, მაგრამ საქმენი მისნი მის შემდგომაც დიდხანს ცოცხლობდნენ. რომის იმპერიის საძირკველი მან ჩაყარა. გამოსცა კანონები, რომელიც იუსტინიანეს დროსაც ძალაში იყვნენ

და რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რომაულ-ბერძნული კულტურის გავლენას ახალი ვრცელი ასპარეზი მოუპოვა. რომაულ განათლებას გალიისა და ისპანიის ბარბაროსები საბოლოოდ დაუმორჩილა და კულტურული განვითარების გზაზე დააყენა და მთელი ამ უზარმაზარი საქმის შესრულება ოთხი-ხუთი წლის განმავლობაში მოასწრო. და ისიც ამ დროის სამი მეოთხედი მოწინააღმდეგესთან ბრძოლაში გაატარა. კეისრის საქმიანობის სისწრაფე და სიადვილე სასწაულებრივი იყო.

კეისარი საოცარი მიმზიდველობის პატრონი იყო და ამ მიმზიდველობის ძალას იშვიათად თუ ვინმე გადარჩებოდა მოუხიბლავი. ბუნებით ფაქიზი იყო და ღირსებებით აღსავსე და ეს სიფაქიზე და ღირსება იყო მიზეზი, რომ კეისარი მტერს ნამდვილი დიდსულოვნებით ეპყრობოდა, თუ რა საკვირველია უკიდურესი საჭიროება სიმკაცრეს არ მოითხოვდა. სულა სისხლით ვერ გაძღა. გამარჯვების შემდეგ ოკტავიუსი, კეისრის მემკვიდრე, შეუბრალებელი იყო, კეისარი კი თავისი სულგრძელობით ყველას იზიდავდა. ყოველივე ამის გამო კეისარი შეიძლება მთელს ისტორიაშიც, უუსრულეს კაცად ჩაითვალოს. (პროფ. გირო) (1.66-67. 1.72-73) ვფიქრობთ აქ ყოველგვარი კომენტარი ზედმეტია.

ასეთ მაჟორულ ნოტაზე დაასრულა დიმიტრი უზნაძემ ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოში ცეზარის მოღვაწეობის გაშუქება. როგორც პირველი მცდელობა, ბუნებრივია, ის უნაკლო ვერ იქნებოდა. ზოგიერთ საკითხის შემდგომი სრულყოფა, დახვეწა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იქნას. შეიძლება ითქვას, რომ სახელმძღვანელოზე მუშაობა ამით არ დასრულებულა, პირიქით, ახლა იწყებოდა. ჩვენი აზრით, ის სახელმძღვანელოს დაწერის ოპტიმალური ვარიანტის მოძიების პროცესში იმყოფებოდა. საქართველოს ისტორიის „პატარა ოქროს ხანა“ მეტად ხანმოკლე აღმოჩნდა. მან ამ სახელმძღვანელოს სრულყოფა, დახვეწაზე, მუშაობის გაგრძელება, პოლიტიკური ქარტეხილების გამო, უბრალოდ ვეღარ მოასწრო. დაწყებული საქმე დაუსრულებელი დარჩა. აი ეს არის რეალობა, რომლის არც შელამაზება, ვარდისფერებში წარმოჩენა და არც გამუქება მიზანშეწონილი არ იქნება და ამ საკითხზე დიმიტრი უზნაძის შეხედულებების ავკარგიანობაზე ადეკვატურ წარმოდგენას ვერ შეგვიქმნის.

ალბათ, აქ დავსვამდით წერტილს, რომ არა ერთი, ჩვენი აზრით, საინტერესო გარემოება. ვფიქრობთ, არ შევცდებით თუ ვიტყვით, რომ მსოფლიო ისტორიაში ყველა დროის ყველაზე უფრო გამორჩეულ პიროვნებებად, საუკეთესოებს შორის საუკეთესოდ, დიმიტრი უზნაძეს ალექსანდრე მაკედონელი, ცეზარი და ნაპოლეონი შეიძლება ესახებოდა. შესაძლოა, ამ სამეულს კიდევ ვინმე დაუმატო, მაგრამ დიმიტრი უზნაძეს რამეში შეედავო ძალზე ძნელი იქნება. მას გააჩნია ამ საკითხის საკუთარი ვერსია, რომელსაც აქვს არსე-

ბობის უფლება და, უეჭველად, შეიცავს ქეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს. მთავარი, სწორედ, ეს უნდა იყოს. მას ძალიან ბევრი მომხრეები ყავს.

ეს მისი მსჯელობის ერთი ნაწილია, მას გააჩნია მეორე, შესაძლოა, არანაკლებ საინტერესო ნაწილი, რომლის გვერდის ავლა, წაყრუება, მიზანშეწონილი არ იქნებოდა და ამ თემაზე სრულყოფილ, ამომწურავ, წარმოდგენას ვერ შეგვიქმნის. შუა გზაზე გაჩერების ტოლფასი იქნებოდა. ამ კუთხით საკითხის გაშუქება, ვფიქრობთ, საინტერესო უნდა იყოს. ვინ ესახებოდა დიმიტრი უზნაძეს ამ სამეულში საუკეთესოდ? ვინ იყო, მისი აზრით, ტრიუმვირატის ლიდერი? ამ კითხვაზე პასუხი არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს, პირდაპირ ზედაპირზე ძვეს, აისბერგის ზედა ხილულ ნაწილს წარმოადგენს და საკმაოდ გამჭვირვალეა. რა თქმა უნდა, ცუბარი, რომელიც მისი საყვარელი გმირია, რომელსაც განსაკუთრებულ პატივს მიაგებს. მას გააჩნია საკითხის საკუთარი ვერსია. მთავარი, სწორედ, ეს გახლავთ. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის კიდევ ერთ დადებით მხარედ გვევლინება. ჩვენ სავსებით ვიზიარებთ დიმიტრი უზნაძის მოსაზრებას, რომ მსოფლიო ისტორიაში ყველა დროის ყველაზე უფრო გამორჩეული პიროვნებები იყვნენ: ალექსანდრე მაკედონელი, გაიუს იულიუს კეისარი და ნაპოლეონი, მაგრამ ტრიუმვირატის შიგნით ძალთა განლაგება ცოტა სხვაგვარად გვაქვს წარმოდგენილი. ამ შემთხვევაში ისევდაისევ კამათი გემოვნების საკითხია და პრინციპულ ხასიათს არ ატარებს.

შეიძლება იყოს განსხვავებული აზრი, ამ საკითხს ჩვენ ცოტა სხვაგვარად უყურებთ, რომელიც მის ალტერნატივად შეიძლება მოვიაზროთ. ჩვენი სუბიექტური აზრით, ამ ტრიუმვირატიდან საუკეთესოდ ნაპოლეონი შეიძლება მივიჩნიოთ. აქ ჩვენი სიმპათია ან ანტიპათია, ცხადია, არაფერ შუაშია. ჩვენი არგუმენტაცია ასეთია. მათ შორის არსებობს ერთი პრინციპული განსხვავება, რომელზეც თვალის დახუჭვა, ჩვენი აზრით, სწორი არ უნდა იყოს. აქ, ცხადია, მხედველობაში გვაქვს ის გარემოება, რომ თუ პირველი ორი გენეტიკურად, მემკვიდრეობით, იყო დაკავშირებული ხელისუფლებასთან, მესამეზე ამას ვერ ვიტყვით. ალექსანდრე მაკედონელი ფილიპე მაკედონელის ვაჟი იყო და ძალაუფლება მემკვიდრეობით ერგო. დაახლოებით, ანალოგიურ ვითარებასთან გვაქვს საქმე ცეზართან მიმართებაში. ის იულიუსების არისტოკრატიული გვარის წარმომადგენელი იყო, რომლებიც ყოველთვის ტრიალებდნენ ხელისუფლებაში ან მის ახლოს. სულ სხვაა ნაპოლეონი. კორსიკელი ადვოკატის ვაჟმა არნახულ წარმატებებს მიაღწია. ოცდაათი წლის ასაკში, 1799 წლის 18 ბრიუმერის (9 ნოემბრის) გადატრიალების შედეგად, ის ხელისუფლების სათავეში მოექცა და ევროპის ერთ-ერთი დიდი სახელმწიფოს საფრანგეთის მმართველი შეიქმნა. 1804 წლის 2 დეკემბერს იმპერატორად ეკურთხა. 1807 წელს, ტილზიტის ზავის

შემდეგ, ის თითქმის მთელს ევროპას აკონტროლებდა. თავადი კურაკინი იმპერატორ ალექსანდრე პირველს ატყობინებდა „პირინეიდან ოდერამდე, ზუნდიდან მესინის სრუტემდე ყველაფერი საფრანგეთია“. (19.152).

შეიძლება იყოს სხვა ვერსია. ზოგიერთები იფიქრებენ, რომ ასეთი უნდა იყოს ალექსანდრე მაკედონელი, ამას გააჩნია თავისი რეზონი, აზრი და მასში მიუღებელს ვერც ვერაფერს ვხედავთ. ის არ იყო მხოლოდ დამპყრობელი. მან სათავე დაუდო ახალ ელინისტურ ცივილიზაციას. ამ საკითხზე აზრთა სხვადასხვაობა ყოველთვის იქნება, კიდევ დიდხანს გასტანს და, ალბათ, არ დასრულდება. „ისტორია დაუსრულებელი პოლემიკაა“, სამივე მოსაზრებას ეყოლება თავისი მომხრეები და თანაც ძალიან ბევრი, მაგრამ მათ შორის კონსესუსის მიღწევა ძალზე ძნელი იქნება. საჭიროა კი ეს კონსესუსი? ისტორიას არ ხელენიფება ერთი ჭეშმარიტება. ეს მისი სიკვდილის ტოლფასი იქნებოდა.

ამრიგად, ვაჭამებთ რა, ყოველივე ზემოთთქმულს, ვფიქრობთ, საინტერესო სურათი იკვეთება. როგორც უკვე ითქვა, დიმიტრი უზნაძის მიერ ცეზარის მოღვაწეობის დადებითი შეფასება სავსებით სწორი უნდა იყოს და, უეჭველად, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის დადებით მხარედ გვევლინება. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია, მაგრამ ცეზარის უზომოდ განდიდება, ქება-დიდება, ალბათ, მაინც დიდ სიფრთხილეს მოითხოვს და გადაჭარბებული შეიძლება იყოს. ბუნებრივია, წარმოიჭრება საკითხი. ცოტა ზედმეტი ხომ არ მოუვიდა დიმიტრი უზნაძეს? ეს მეცნიერული პაექრობის საგანი შეიძლება გახდეს. ზოგიერთები მიიჩნევენ, რომ კი, ხოლო ზოგიერთები პირიქით, არა. მათ შორის კონსესუსის მიღწევა ადვილი არ იქნება და, ალბათ, არცაა აუცილებელი.

ამრიგად, წინამდებარე ნაშრომში შეძლებისდაგვარად ვცადეთ გამოგვეჩვენოთ დიმიტრი უზნაძის სახელმძღვანელოში ცეზარის მოღვაწეობის გაშუქების შუქ-ჩრდილები და აგვეხსნა მისი გამომწვევი მიზეზები. სახელმძღვანელოს ეს მონაკვეთი, ცხადია, საინტერესოა და უნდა ითქვას, რომ გაცილებით უფრო მეტი პლუსები გააჩნია, ვიდრე მინუსები. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია, ამიტომ ამ მონაკვეთისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება, მიზანშეწონილი არ იქნებოდა.

ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ დიმიტრი უზნაძე საკმაოდ ჩახედული უნდა ჩანდეს ცეზარის ცხოვრებასა და მოღვაწეობაში, რაც ემპირული, ფაქტოლოგიური მასალის

ცოდნის გამოძახილია. ეს ამ თემაზე მისი მსჯელობის ერთი პლუსია. სახელმძღვანელოში ცეზარის მოღვაწეობის გაშუქება მჭიდრო გენეტიკურ კავშირშია მის შეფასებასთან ისინი ურთიერთემოქმედებენ. მათ ვერ მოვწყვეტთ ერთმანეთს. ჩვენი აზრით, ეს სწორი არ იქნებოდა.

დიმიტრი უზნაძე ვერ ფარავს ცეზარის მოღვაწეობით გამოწვეულ ალტაცებას და მას განსაკუთრებულად დიდ პატივს მიაგებს. ის ცეზარის მომხრე ისტორიკოსთა რიგებში უნდა იქნას მოაზრებული. ეს, ვფიქრობთ, საკმაოდ გამჭვირვალეა და ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა. ემპირული, ფაქტობრივი, მასალის ცოდნა და ცეზარის მოღვაწეობისადმი, სწორი, მეცნიერული, მიდგომა ამ საკითხზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობის მთავარ ღირსებად მიგვაჩნია. ამ თემაზე მისი მსჯელობის მნიშვნელობა, ვფიქრობთ, სწორედ, ამაში უნდა მდგომარეობდეს. ეს, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო და ორი გარემოებით უნდა ყოფილიყო განპირობებული. დავინწყით იმით, რომ მასში, უწინარესად, 1918-1921 წლებში დამოუკიდებელ საქართველოში არსებული დემოკრატიული გარემოს თავისუფალი აზროვნების, გამოძახილი უნდა დავინახოთ. ეს ერთი. მეორე, ვფიქრობთ, ის სავსებით შეესატყვისებოდა XX საუკუნის დასაწყისის ისტორიული მეცნიერების მკაცრ მოთხოვნებს და ევროპული, პირველ რიგში კი, რა თქმა უნდა, რუსული ისტორიოგრაფიის, ექოდ გაისმა. აქ აისახა სავსებით რეალური ვითარება. დიმიტრი უზნაძე ცდილობს არ ჩამორჩეს და ფეხი აუწყოს იმ სიახლეებს და ნოვაციებს, რაც ხდებოდა ისტორიულ მეცნიერებაში გასული საუკუნის პირველ წლებში. ეს, ცხადია, ძალიან კარგია.

ვფიქრობთ, არსებობს საფუძველი ვამტკიცოთ, რომ თავდაპირველად, ცეზარის მოღვაწეობის შეფასებისას, ქართული ისტორიოგრაფია სწორი, მეცნიერული, გზით მიდიოდა სწორი კურსი უნდა ჰქონოდა დასახული. ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ აქცენტი კეთდებოდა თავისუფალ აზროვნებაზე, ისტორიული მოვლენებისადმი მრავალვარიანტულ მიდგომაზე, პლურალიზმზე, პროგრესული-ლიბერალურ შეხედულებებზე. ფაქტობრივად, საქმე გვაქვს საკითხისადმი მეცნიერულ მიდგომასთან, რომელსაც, ბუნებრივია, გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ამიტომ ამ თემაზე დიმიტრი უზნაძის მსჯელობისადმი ინდიფერენტული დამოკიდებულება, როგორც ეს იყო საბჭოთა წლებში, არ უნდა ჩავანაცვლოთ აპოლოგეტური მიდგომით. ერთი უკიდურესობიდან მეორეში არ უნდა აღმოვჩნდეთ. ორივე უკიდურესობა მიუღებელია. ჩვენ ვცადეთ გამოგვეძებნა საშუალოდ გზა, რომელიც საშუალებას მოგვცემს გამოვკვეთოთ როგორც შუქი, ისე ჩრდილი და, შეძლებისდაგვარად შევეცადოთ გამოვარკვიოთ მისი გამომწვევი მიზეზები. ეს გვესახება საკითხისადმი მეცნიერულ მიდგომად.

ცეზარის მოღვაწეობის შეფასებისას დიმიტრი უზნაძე იზი-

რებდა სამეცნიერო ლიტერატურაში გავრცელებულ მოსაზრებას და ცეზარის საქმიანობას დადებით შეფასებას აძლევდა. მასზე საკმაოდ მაღალი აზრის იყო. განსაკუთრებულ პატივს მიაგებდა მას. მისი ბადალი არავინ ეგულებოდა მსოფლიო ისტორიაში. ის, ევროპელი ისტორიკოსების მსგავსად, გუნდრუკს უკმევს მას. ასეთი ზეანეული ტონი, ცხადია, შემთხვევითი არაა და ორი გარემოებით შეიძლება ყოფილიყო განპირობებული. როგორც ჩანს, ცეზარის მოღვაწეობა სავსებით შეესატყვისებოდა მის პოლიტიკურ იდეალს და მას კარგად უნდა ჰქონოდა გაცნობიერებული ისტორიაში პიროვნების როლი. დიმიტრი უზნაძის დამოკიდებულება ცეზარისადმი ძალზე ემოციურია და რომაელი პოლიტიკოსისადმი სიმპათიითაა გაჯერებული. შესაძლოა, დიმიტრი უზნაძეს ზედმეტი მოუვიდა, მაგრამ ცეზარის მოღვაწეობისადმი მისი მიდგომა უეჭველად, ძალიან ახლოს უნდა იყოს ჭეშმარიტებასთან და სავსებით მისაღებია. მთავარი, სწორედ, ეს უნდა იყოს.

დიმიტრი უზნაძის სახით საქმე გვაქვს ქართული ცეზარიადას, ან როგორც ვნებავთ კეისარიადას, ერთ-ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენელთან, აღიარებულ ლიდერთან. ის ცეზარის მომხრე ისტორიკოსთა ბანაკში უნდა მოვიაზროთ. მან, ალექსანდრე წერეთელთან ერთად, საფუძველი ჩაუყარა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ცეზარის განდიდებას, ღრმა პატივისცემას, პიეტეტის გრძნობას. ის კომპლიმენტებს არ იშურებს ცეზარის მიმართ და მის მოღვაწეობას მხოლოდ დადებით კონტექსტში მოიაზრებს. სხვა დანარჩენი უბრალოდ კადრში ვერ ხვდება. არ გადავაჭარბებთ თუ ვიტყვით, რომ ცეზარი დიმიტრი უზნაძის საყვარელი გმირია, რომელსაც, მისი აზრით, მსოფლიო ისტორიაში ბადალი არ ყავს. ის საუკეთესოებს შორის საუკეთესოა. ყველაზე მაღლა დგას.

ცეზარისადმი კეთილგანწყობილი დამოკიდებულება რომელიც შეინიშნებოდა გასაბჭოებამდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში, საქართველოს გასაბჭოების შემდგომ, ხისტმა მიდგომამ ჩაანაცვლა. ეს არ იყო შემთხვევითი და, და პირველყოვლისა ცხადია, ისტორიაში პიროვნების როლისადმი თავშეკავებული დამოკიდებულებასთან უნდა ასოცირდებოდეს. პოსტსაბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფია ცდილობს აღადგინოს და განავითაროს თავდაპირველი მიდგომა.

ასე გვესახება დიმიტრი უზნაძის ძველი მსოფლიო ისტორიის პირველ ეროვნულ სასკოლო სახელმძღვანელოში „ცეზარის მოღვაწეობის გაშუქების შუქჩრდილები და მისი გამომწვევი მიზეზები“.

დამონებაანი:

1. დ. უზნაძე, მსოფლიო ისტორია. ნაწ. მეორე, რომის ისტორია, თბ., 1920.
2. პლუტარქე, რჩეული ბიოგრაფიები, თბ., 1985.

3. Г. Светонии, Транквилл, жизнь двенадцати цезарей, М., 1991
4. გ. გამრეკელი, ამიანე მარცელინე როგორც ისტორიკოსი და პოლიტიკური მოაზროვნე, ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 2004.
5. Т. Моммзен, история рима, Т.3. от смерти Суллы до бытви при Тапсе. М., 1941
6. Г.Дельбрюк, история военного искусства в рамках политической истории, том. 4., М., 1938
7. გ. ფერერო, იულიუს კეისარი, თბ., 2016
8. უ. შექსპირი, ტრაგედიები, წიგნი პირველი, თბ., 1980
9. С. Утченко, Юлии Цезарь, М., 1976
10. მ. ალექსიშვილი, გაიუს იულიუს ცეზარი, თბ., 1961
11. მ. კალანდაძე, ყველა სიკეთე საბჭოთა რეალობასთან როდი ასოცირდება, თბ., 2021.
12. მ. კალანდაძე, საქართველოში ძველი მსოფლიო ისტორიის შესწავლის ძირითადი ეტაპები, ქართული დიპლომატია, წელიწდეული 19, თბ., 2021.
13. მ. კალანდაძე, ტრიუმვირატი: დიმიტრი უზნაძე, ალექსანდრე წერეთელი, გრიგოლ ნათაძე, ანალები, 18. 2022
14. ლ. სანიკიძე, კეისარიადა, თბ., 1989.
15. გ. ქავთარია, რომის ისტორია, ნაწილი მეორე, თბ., 2020
16. ისტორიის შესახებ, თბ. 2010
17. Цезарь, Записки о галльской войне, М., древние германцы сборник документов М., 1937
18. А.Грашии, избранные произведения. т.3. М., 1959
19. დ. ცისკარიშვილი, ნაპოლეონი, წიგნი 2. იმპერატორი, თბ., 1997